

BELANGRIJK BOEKENBEZIT

Een bloemlezing uit de Bijzondere Collecties
van de Universiteitsbibliotheek Nijmegen

Onder redactie van

Hans Kienhorst & Kees Veelenturf

Een kijkje in het grote boekenmagazijn van de Bijzondere Collecties op de vijfde verdieping van de Universiteitsbibliotheek.

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met de Universiteitsbibliotheek van de Radboud Universiteit, Nijmegen

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK

Radboud Universiteit

Inhoud

- 7 **Woord vooraf**
- 9 **Verzameld en gekoesterd: de Nijmeegse Bijzondere Collecties** ROBERT ARPOTS & EEFJE ROODENBURG
- 21 **Uitnodiging voor een banket van Sarapis** ROBERT P. SALOMONS
- 22 **Oud op hout** HANS KIENHORST
- 25 **De macht om zonden te vergeven** PAUL VAN PETEGHEM
- 26 **Het tweede leven van een kopie** HANS KIENHORST
- 29 **Argwaan bij het kerkelijk gezag** CHARLES CASPERS
- 30 **Recepten uit de middeleeuwse apotheek** HANS KIENHORST
- 33 **De dubbele Annunciatie** MIRANDA BLOEM
- 34 **Gebonden in 's-Hertogenbosch** JOS KOLDEWEIJ
- 37 **Feesten bij de kartuizers** AD POIRTERS
- 38 **Een postincunabel op perkament gedrukt** EEFJE ROODENBURG
- 41 **Buskruit en Gods genade** JOHAN OOSTERMAN
- 42 **Devotie op maat** JESSICA ZEEMAN
- 45 **Het Boek der Boeken** JEF VAN DE RIET
- 46 **Commentaar op een kerkelijk wetboek** RIJCKLOF HOFMAN
- 49 **Kronen, krukken en kelken** HANNEKE VAN ASPEREN
- 50 **Bataven anno 1612** VINCENT HUNINK
- 53 **Gelre tussen Julius Civilis en Willem van Oranje** JAN KUYIS
- 54 **Hemelsbrief of hemelse maagden** LÁSZLÓ SÁNDOR CHARDONNENS
- 57 **Gerommel in de boekhandel** MARC VAN DER POEL
- 58 **De hele wereld plat** ERLEND DE GROOT
- 61 **Doorkijkjes in het menselijk lichaam** HAN VAN KRIEKEN
- 62 **Een spiegel van zeventiende-eeuws Rome** MARTJE DE VRIES
- 65 **Een pastoor op reis naar de Eeuwige Stad** LIDEWIJ NISSEN
- 66 **Tegen de stadhouder** LOTTE JENSEN
- 69 **Clandestiene wetenschap** CARLA RITA PALMERINO
- 70 **Uit de Eerste stadhoudelijke binderij** JAN STORM VAN LEEUWEN
- 73 **De spiermannen van Albinus** JOHN KAUER
- 74 **Kikkers uit het water gered** ROBERT ARPOTS & EEFJE ROODENBURG
- 77 **Appels en peeren** ROBERT ARPOTS
- 78 **Echte vogels** NATALIA GRYGIERCZYK & KEES VEELENTURF
- 81 **Ijdelheid der ijdelheden** LIEKE VAN DEINSEN
- 82 **De eerste echte Shakespeare in onze taal** LÉON STAPPER
- 85 **Een internationale bestseller** LOTTE JENSEN
- 86 **Over verboden boeken en hun bestrijding in roerige tijden** PETER NISSEN
- 89 **Reizen naar West-Afrika** LÉON STAPPER
- 90 **Magnus en de Magna Mater Austriae** JAN STORM VAN LEEUWEN
- 93 **Uiterst zeldzaam drukwerk** JEROEN GOUDEAU
- 94 **Een vriend van de oudheid in Pompeii** ERIC M. MOORMANN
- 97 **Mijn eigen Bijzondere Collectie** ROB VAN DE SCHOOR
- 98 **Een goedkope Pickwick** ODIN DEKKERS
- 101 **Gysbrecht in een nieuwe jas** LIESKE TIBBE
- 102 **Korset van maten en getallen** KEES VEELENTURF
- 105 **De richting van de Nieuwe Kunst** RON GERRITZEN
- 106 **Meidoorn en lavendel met goud belijnd** EEFJE ROODENBURG
- 109 **Vormgeving als programma** KEES VAN DER PLOEG
- 110 **In het teken van het gouden haantje** ROBERT ARPOTS
- 113 **Tragiek in grafiek** EEFJE ROODENBURG
- 114 **Surinaamse jeugd** ROBERT ARPOTS
- 117 **Een moderne wiegendruk** KEES VEELENTURF
- 118 **Absurd mooi** KEES VEELENTURF
- 121 **Sprankelend gedenken** ROBERT ARPOTS
- 122 **Selectieve lijst van publicaties over de Bijzondere Collecties**
- 123 **Literatuur per bijdrage**
- 126 **Verantwoording van de illustraties**
- 127 **Lijst van auteurs**
- 128 **Colofon**

ISBN 978 90 5345 532 6

© 2017 de auteurs, p/a Stichting Matrijs, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm zonder voorafgaande toestemming van Uitgeverij Matrijs.

Bataven anno 1612

Otto van Veen, *Batavorum cum Romanis bellum à Corn. Tacito lib. IV & V [...]*, *De Batavische oft ovde Hollandsche oorloghe teghen de Romeynen*, Antverpiae: Apud auctorem vaeneunt, 1612.
Signatuur: OD 134 c 9

Tegen het eind van de vijftiende eeuw verschenen de eerste gedrukte edities van werken van de Romeinse historicus Cornelius Tacitus (circa 56-117). In onze streken spraken vooral diens onvolledig overgeleverde *Historiën* tot de verbeelding. Dat kwam door de uitvoerige beschrijving van de 'Bataafse opstand' in de jaren 69-70 die werd ontketend door een lokale Germaanse stam uit de Betuwe, die in gewapend conflict raakte met het Romeins gezag. Het vergt niet veel fantasie om je te identificeren met de rebellen.

De Leidse kunstenaar en humanist Otto van Veen (1556-1629) kreeg vooral bekendheid door zijn emblemataboeken. De Bataven-passages van Tacitus inspireerden hem tot een uitgave met 36 prenten, vergezeld van bronteksten en toelichtingen. Het resultaat, zijn *Batavorum cum Romanis bellum* uit 1612, is een fraaie uitgave in kwarto-oblongformaat, waarin de opstand wordt neergezet als een roemrijke episode uit de vaderlandse geschiedenis. Want de Bataven, dat zijn 'Hollanders', zo staat al in de korte samenvatting van de inhoud.

In principe volgt Van Veen het relaas van Tacitus. Zo is naast elk van de 36 prenten de bijbehorende Latijnse tekst afgedrukt, zij het zonder precieze verwijzingen.

Maar wie goed leest, ziet dat de kunstenaar toch op allerlei manieren de blik van de kijkers en lezers stuurt. Om te beginnen onderstreept zijn inleidende samenvatting vooral de moed van de Bataven en hun speciale positie in de verhouding met Rome. Op prent 1 verderop in het boek zien we Roma en Batavia glorierijk verbeeld: twee gewapende vrouwenfiguren, die in lengte en uitrusting elkaars gelijken zijn, omgeven door symbolen voor onder andere de Tiber, de Rijn en de Maas. De ronde afbeelding heeft als omlopende tekst 'Societas Romanorum et Batavorum' (Verbond van Romeinen en Bataven). Rome en Batavië als evenwaardig koppel, dat is natuurlijk nogal overdreven.

Ook de uitgebreide Nederlandse toelichtingen waarmee het boek opent zijn een voor de hand liggend middel om het verhaal een specifieke kleur te geven. Ze richten de blik van de gebruiker vooral naar Nederlandse elementen in het Bataven-verhaal, waar bij de Romeinen er veelal negatief vanaf komen.

Met name in de 36 prenten, de kern van het boek, wordt de blik als vanzelf gekleurd. We zien stoere Bataven die dapper vechten, legers trotseren en kampen veroveren. Steeds in grote groepen vechters, met massa's opgestoken speren en neerval-

lende Romeinen. Of plunderende Romeinen die 'Hollandt' binnenvallen. Alles in zwart-wit, dus prettig ontdaan van bloed en bederf.

De hier afgebeelde prent 2 markeert een opmerkelijk punt uit het begin van de opstand. Romeinse 'commissarissen' doen aan afpersing en voeren mooie jongens af 'die sy tot oneerbaerheit misbruycken'. Overal in de prent zien we inderdaad jongemannen, al zijn ze nadrukkelijk gekleed en bijna steeds met afgewend gelaat. Het is dus geen onzedelijke afbeelding geworden.

Tacitus (*Historiën* 4,14) noemt beide motieven inderdaad. Maar het is wel veelzeggend waar hij ze inzet. Daarmee kom ik op een vierde niveau van sturing: dat van de selectie uit Tacitus' teksten. Van Veen heeft beide motieven gebruikt voor de eerste vertellende prent, en geeft ze daarmee als oorzaak van de oorlog. Tacitus laat er juist teksten aan voorafgaan (*Historiën* 4,12-13) over dieperliggende persoonlijke grieven van Bataafse leiders en hun vastbeslotenheid tot (in zijn ogen onrechtvaardige) rebellie. Van Veen gebruikt die teksten wel, maar pas in de prenten 3 en 4. Zijn haast onmerkbaar omdraaiing legt de schuld voor de opstand nu helemaal bij de Romeinen.

Ook in het verdere verloop van het verhaal blijkt Van Veen heel zorgvuldig te kiezen uit Tacitus' teksten. Zo slaat hij vrijwel alles over waarin Tacitus de zaken beziet vanuit Romeins perspectief, of speeches in de mond legt van Romeinse generaals. Onwelkome details over Bataafse misdragingen of angst worden genegeerd, soms door gewoon even een zinnetje over te slaan. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij de deportatie van Labeo, tegenstander van Batavenhoofdman Julius Civilis (*Historiën* 4,18; prenten 8-9). De plundering en verwoesting van Xanten gaan vrijwel ongemerkt aan de kijker en lezer voorbij. Omgekeerd worden Bataafse prestaties juist uitvergroot. Aan een korte vermelding over een veroverd Romeins schip wordt een hele prent gewijd (*Historiën* 4,27; prent 12). Soms wordt desnoods de volgorde van Tacitus' teksten stilzwijgend aangepast, om het beeld net iets gunstiger te maken. Ook het besluit is suggestief: waar Tacitus' tekst afbreekt, vult de auteur die met enkele regels aan tot een bevredigend einde: de opstand houdt op, de Bataven worden weer trouwe bondgenoten. Van de alleszins waarschijnlijke represailles jegens hen of hun leider Civilis is dan geen sprake.

Zo schotelt Otto van Veen de zestiende-eeuwse Nederlandse gebruiker iets voor dat geen grove propaganda is: alles lijkt keurig volgens Tacitus. Maar op subtiele wijze is het beeld overal bijgesteld tot een voor 'Hollanders' wenselijk geheel.

VINCENT HUNINK

